

**FRANSA'DA YÜKSELEN NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇU:
TEMATİK BİR ÇÖZÜMLEME¹**

Arş. Gör. FULYA AKGÜL DURAKÇAY²

Arş. Gör. ASIYE GÜN GÜNEŞ GÜLAL³

ÖZET

Fransa'da göç, bütünleşme ve ulusal kimliğe ilişkin tartışmalarda nefret söylemi; siyasal düzlemin ötesinde, toplumsal zemine inmiş ve gündelik tartışma konusu haline gelmiştir. Nefret söyleminin suç olarak tanımlandığı Fransa'da bu söylem özellikle ırk, etnik köken, din ve cinsel yönelim temellerinde göçmen, Müslüman, Yahudi ve eşcinsel birey ve gruplara karşı üretilmekte ve gittikçe yaygınlaşmaktadır. Çalışma; Fransa'da ırkçılık, yabancı düşmanlığı, Yahudi karşıtlığı ve homofobi temaları üzerinden nefret söyleminin ve suçunun güncel bir tasvirini sunmaktadır. Çalışmada; Fransa İçişleri Bakanlığı ve nefret söylemi karşıtı sivil toplum kuruluşları raporlarından, gazete haberlerinden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde ifade özgürlüğü ihlali gerekçesi ile Fransa'ya karşı açılan davaların seçici bir okumasından yararlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Nefret Söylemi, Nefret Suçu, Irkçılık, Yabancı Düşmanlığı.

**RISING HATE SPEECH AND HATE CRIME IN FRANCE:
A THEMATICAL ANALYSIS**

ABSTRACT

Hate speech in the debates about immigration, integration and national identity in France have become a part of the daily life as an issue in social platforms beyond political platform. Hate speech which is regulated as a crime in France is produced and in rise towards individuals and groups of immigrants, Muslims, Jews and homosexuals on the basis of race, ethnicity, religion and sexual orientation. This study provides a current description of hate speech and hate crime through a thematical analysis based on racism, xenophobia, anti-Semitism and homophobia in France. Reports of France Ministry of Interior and the hate speech monitoring organizations, the news and the selective readings of the lawsuits which are filed against France in the European Court of Human Rights on the grounds of the freedom of expression are used.

Keywords: France, Hate Speech, Hate Crime, Racism, Xenophobia.

¹ Bu makale, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi tarafından 12-14 Ekim 2016 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Osmanlı Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Fransa'da Nefret Söylemi" başlıklı bildirimizden türetilmiştir.

² Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, fulya.akgul@deu.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, agungunes@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Ulus-devlet sınırlarının erozyona uğraması ile din, dil, etnisite, tarih, coğrafya ve kolektif hafıza gibi geleneksel kimlik inşa araçları farklı aidiyet biçimlerini barındırmada yetersiz kalmaktadır. Mevcut ulus-devlet yapısı ve kimliği, farklılıkları içinde barındıran kapsayıcı bir çerçeve yaratmada her zaman başarılı olamamaktadır. Makro düzeyde Avrupa ve Avrupalı kimliği gibi ulus-üstü kimliklerin tartışılmasının yanı sıra, ulus-devlet düzeyinde de kimlik ve kimliğin yeniden tanımlanması üzerindeki tartışma devam etmektedir. Kimliklerin yeniden tanımlanması sürecinde ise ötekileştirmenin nefret söylemleri üzerinden gerçekleştirilmesine sıklıkla tanıklık edilmektedir.

Siyasal yaşamın kurucu bir olgusu olan kimliğe yüklenen farklı anlamlandırmalar yolu ile üretilen siyasal söylemlerde ötekileştirmenin bir aracı olarak kullanılan nefret söyleminin çeşitli analiz düzeylerinde gerçekleştirildiği ülkelerden biri Fransa'dır. Nefret söyleminin suç olarak düzenlendiği Fransa'da nefret söylemi siyasal söylemin ötesinde, sosyal ağlardaki paylaşımların ve sokak eylemlerinin konusu olmaktadır. İfade özgürlüğü ile çatışma halinde olduğu öne sürülebilen nefret söyleminin suç olarak düzenlenmesi ise caydırıcılık açısından her zaman yeterli olmamaktadır.

Bu çalışmada nefret söylemi ve nefret suçu kavramlarına ilişkin çeşitli tanımlamalar ve unsurlar sunulduktan sonra, Fransa'da nefret söyleminin ve suçunun başlıca temalarını ortaya çıkaran güncel bir analiz sunulmaktadır. Çalışmada nefret söylemi izleme kuruluşlarının raporlarından, gazete haberlerinden, Fransa İçişleri Bakanlığı ve nefret söylemi karşıtı sivil toplum kuruluşları tarafından yayımlanan raporlardan ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde ifade özgürlüğü ihlali gerekçesi ile Fransa'ya karşı açılan davaların seçici bir okumasından yararlanılmaktadır. Fransa'da nefret söyleminin özellikle göçmen, Müslüman, Yahudi ve eşcinsel birey ve gruplara yönelik olarak üretildiği ve bu söylemin gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir.

1. NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇU

Uluslararası geçerlilik kazanmış, “nefret propagandası” ve “aşırı söylem”e eşdeğer olarak kullanılan bir terim olan nefret söylemini kültürel, ırksal, dinsel, fiziksel ve cinsiyete dayalı farklılıklarından dolayı belirli kişilere ya da gruplara yönelik, aşağılama ve hakareti içeren söylem olarak tanımlamak mümkündür (Boyle, 2010: 65). Nefret söylemini önyargılardan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Avrupa Birliği (AB) Konseyi; 2008 yılında aldığı ırkçılık ve yabancı düşmanlığının belirli biçimleri ve ifadeleri ile mücadele etmeyi amaçlayan çerçeve karar (Council Framework Decision 2008/913/JHA) ile nefret söylemini “alenen şiddeti ve nefreti kışkırtıcı” söylem olarak tanımlamaktadır (FRA, 2016: 3). Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne göre ise nefret söylemi; azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenlilere karşı, “ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya saldırgan milliyetçilik dâhil, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir” (COE, 1997: 107).

Futboldan müziğe, sinemadan siyasete kadar her alanda karşılaşılabilecek olan nefret söylemi; nefret suçunu teşvik etmekte, onun bir öncülü rolünü oynamaktadır. Aynı zamanda suç teşkil eden ya da edecek olan eylemi meşrulaştırma çabası için de kullanılmaktadır. Nefret söylemi, kendi değerlerine uymayan “ötekilere” yönelik şiddeti körüklemek için kullanılmaktadır. Nefretin, bir ideolojinin parçası haline gelmesi ile insanların “kendi”lerini ve “öteki”ni, ideolojinin belirlediği bağlamda konumlandırmaya başlaması söz konusudur. Bu bağlamda ise nefretin, bir kimliğin parçası olması ile söz konusu kimliğin kendisini nefret edilen gruptan bağımsız olarak tanımlayamaz hale geldiğini söylemek mümkündür (Çayır, 2010: 48).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) nefret söylemi ile nefret suçu arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu ayrım, nefret söyleminde, söylemden nefret içeriğinin çıkarılması ile geriye kalan söylemde hiçbir suç unsuru kalmadığı, oysa bir öldürme durumunda, bir nefret saiki olmasa bile eylemin hâlâ ceza gerektiren bir suç olduğu yönündedir (OSCE ODIHR, 2009: 25). Bir suçun nefret suçu sayılabilmesi için mutlak gereklilikler arasında suçun niteliğinin ceza hukukuna göre bir suç olarak sayılması ve suçun mutlaka bir önyargı motifi ile işlenmiş olması yer almaktadır. Bu bağlamda; nefret suçu işleyen bir failin, suçu mağdurun belli bir gruba üyeliği sebebiyle işlediği kabul edilmektedir (Alğan, 2010: 77).

Nefret suçu ve nefret söyleminin birbirinden farklılıkları olmakla birlikte, uygulamada birbiriyle bağlantılı olduğuna şüphe yoktur (Van Dijk, 2010: 38-39). Nefret söyleminin şiddeti teşvik etme ve meşrulaştırma eğiliminde olması ile bir nefret suçu riski doğurduğunu söylemek mümkündür. Nefret suçunun ne olduğu, diğer suçlardan nasıl ayırt edilebileceği, neleri kapsadığı, ilgili yasalar ve bu konuda çalışan araştırmacılara göre farklılık arz etse de, üzerinde fikir birliğine varılan temel sav; suçun temelinde, mağdurun kim olduğundan ziyade, ayırt edici özelliklerinin ve failin bunlara karşı olan önyargısının bulunduğudır.

Mason (1993) nefret suçunu; kin, nefret ve önyargı beslenen bir gruba üye olduğu düşünülen mağdura yönelik şiddet olarak tanımlamaktadır. Sosyal açıdan failin mağdurdan güçlü olduğu bu suçlarda asıl hedef, belirli bir grup ya da sınıftır. Tomsen (2001: 3) nefret suçunun sosyal azınlıklara yönelik önyargılardan beslenen şiddet, istismar ve taciz suçlarını ifade edecek şekilde kullanıldığına dikkat çekmektedir. Hudson (2009: 11-12) ise nefret suçlarının; mağdurlar, ırkları, inançları, toplumsal cinsiyetleri ya da uyruklarından dolayı, kasıtlı olarak seçildiğinde, korkutulduğunda ve şiddet uygulanmaya başladığında ortaya çıktığını dile getirmektedir. Streissguth (2003: 135)'a göre, bir kişiye ya da gruba, sırf ırkı, rengi, dini, soyu, toplumsal cinsiyeti, fiziksel engeli veya cinsel yöneliminden dolayı güdülen kinle ve önyargıyla hareket edilen, şiddet, vandalizm, tehdit ve haneye tecavüzü içeren suçlar nefret suçudur.

Nefret suçunu diğer tanımlardan daha farklı bir açıdan ele alan Sheffield'a göre nefret suçu, sosyal ve politik unsurlarla harekete geçirilen ve şiddeti meşrulaştırmaya teşebbüs eden inanç sistemleriyle desteklenen suçlardır. Yazara göre bu tip şiddet olayları, kişilere biyolojik ve sosyal kimliklerine göre imtiyaz, saygınlık ve haklar veren siyasi kültürden bağımsız olaylar değildir, aksine bu siyasi kültürün sonucudur (Sheffield, 1995: 438'den aktaran Chakraborti ve Groland, 2009: 5).

Kavram ile ilgili en kapsayıcı tanımlamalardan biri AGİT tarafından yapılmaktadır. Bu tanıma göre (OSCE ODIHR, 2005: 12) nefret suçu kişilere ya da mülke yönelik işlenebilmekte; suçun hedefi ise “bir gruba gerçek ya da hissedilen bağı, bağlılığı, bağlantısı, desteği ya da üyeliği” sebebi ile seçilmektedir. Suçun hedefi olan grubun üyelerinin ise “gerçek ya da hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim ya da benzer bir unsur”

temelinde gruba ait ayırt edici bir özellik taşımaları sebebi ile seçildiklerinin altı çizilmektedir.

Nefret suçları hedefe bağlı olarak, en uç noktada soykırım, etnik temizlik ve seri cinayetler (OSCE ODIHR, 2005: 2), daha düşük düzeyde ise fiziksel saldırı, taciz, kundaklama, mobbing, saldırı tehdidi, saldırgan broşür, poster, duvar yazıları ile Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar üzerinden hedef gösterme (Soutwark Council, t.y.: 3) şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Nefret suçunda mağdura yönelik şiddet eyleminin aslında mağdurun dâhil olduğu topluluğa yönelik olması, hem mağdur hem de topluluk üzerinde bir korku mekanizmasının işletilmesini de sağlamaktadır. Bu durum mağdurların korku içinde yaşamaları, kendi kültürlerinden, inançlarından, dış görünüşlerinden vazgeçerek, toplumun geri kalanı gibi olma sürecinin başlaması, bunu yapmayanların ise toplum içinde daha az görünür olmaları, belirli bölgelerde yaşamaya itilmeleri ile sonuçlanabilmektedir (Soutwark Council, t.y.: 4).

2. NEFRET SÖYLEMİ/SUÇUNA DAİR YASALAR VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Nefret söylemi ve suçunun geçmişi çok eskiye dayanmakla birlikte, yapılan eylemin suç sayılması, farkındalık oluşması ve kanunlarda yer alması 1970'li yılların sonunu bulmuştur. Bu bağlamda, nefret saikiyle işlenen suçlar ile ilgili ilk yasal düzenleme, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin California eyaletinde Nefret Suçları ile İlgili Medeni ve Ceza Kanunu'nda ırk, din, ten rengi ve köken kavramlarını içerecek şekilde tanımlanan nefret suçuna ilişkin 1978 tarihli düzenleme olmuştur (Sosyal Değişim Derneği, 2010: 13). ABD'de 2009 yılında yürürlüğe giren Nefret Suçlarını Önlemede Yerel Yasaları Güçlendirme Kanunu ile nefret suçunun kapsamı genişletilmiş ve ırk, renk, din, soy, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet ve engelliliğin yanısıra toplumsal cinsiyet kimliği eklenmiştir (Library of Congress, 2009).

Nefret söylemi kapsamındaki ifadeler tüm yasal düzenlemelerde suç olarak değerlendirilmemekte ve konu ifade özgürlüğü çerçevesinde, ifade özgürlüğünün koruma alanı içerisinde düzenlenmektedir (Van Dijk, 2010: 34). Nefret söylemi ile çatışma halinde olduğu ileri sürülebilen ifade özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere mutlak bir hak olarak ele alınmamış, aksine inanç özgürlüğü, mahremiyet, eşitlik ve ayrımcılık yasakları ile dengelenmesi gereken bir özgürlük olarak görülmüştür (Weber, 2009: 2-21).

Nefret söyleminin suç olarak düzenlenmesini savunan görüş nefret söyleminin nefret suçuna giden yolda ilk adım olduğunu ileri sürmektedir. Karşıt görüş ise düşüncenin her şeklinin ceza konusu olmaktan muaf olmasını, bir nefret suçu söz konusu olsa dahi ceza konusunun düşünce ya da niyet değil, eylemin kendisinin olması gerektiğini ve nefret saikiyle işlenmiş olması durumunda bile cezanın konusunun fiilin kendisinin ve doğurduğu sonucun olması gerektiğini savunmaktadır (Çelik, 2013: 209). Nefret söylemini suç olarak düzenleyen ülkeler arasında Fransa, Danimarka, Almanya, İsveç, Norveç, Kanada, Hollanda, Birleşik Krallık, Yeni Zelanda ve Avustralya başta gelmektedir. Nefret söylemi kapsamındaki ifadelerin suç olarak sayılmadığı ülkelerde ifade özgürlüğünün koruma alanı temel belirleyicidir.

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) nefret söylemi alanında karşılaştığı ilk dava olarak Feryn Davası (Case C-54/07, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racisme bestrijding v. Firma Feryn NV, 2008) örnek gösterilmektedir. Bir Brüksel firması olan Feryn'in genel müdürlerinden Pascal Feryn'in De Standaard gazetesine verdiği bir röportajda müşterilerinin evlerine yukarı açılır kapanır kapı monte etmek için tesisatçı aradıklarını, ilanlarına yalnızca Faslıların başvurduğunu ancak kendilerinin Faslıları istemediğini dile getirmiştir. Irkçı herhangi bir söylemde bulunduğunu kabul etmeyen Feryn, göçmenleri işe almaktaki isteksizliğinin toplumsal bir sorundan kaynaklandığını ve müşterilerinin işin Faslılar tarafından yapıldığını öğrendiklerinde firmanın hizmetlerinden yararlanmayacaklarını dile getirmiştir. ABAD'da açılan davada Divan, tanımlanabilir grupların ırksal, ulusal ya da dinsel olarak daha aşağıda olmalarına yönelik ayrımcı söylemlerin işgücü ayrımcılığı olduğuna kanaat getirmiştir (Belavusau, 2012: 29-30).

3. FRANSA'DA NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇUNUN YASAL DURUMU VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE ÇATIŞMASI

Fransa; nefret söylemini hem basın kanununda, hem de ceza kanununda bir suç olarak düzenlemektedir. 29 Temmuz 1881 tarihli basın kanununu kuran yasanın (Loi du

29 juillet 1881 sur la liberté de la presse) 24.maddesi 2004 yılında geçirdiği değişim ile herhangi bir ırk, millet, etnisite, din, dil, cinsiyet, cinsel yönelim ya da engelliliğe sahip olması ya da olmaması temellerinde herhangi bir kişi ya da gruba karşı ayrımcılığa, kine, nefrete ve şiddete teşvik edici ve aşağılayıcı kamu ve özel iletişimi yasaklamaktadır. Aynı maddede daha önce bir yıla kadar hapis cezası ve 45,000 Avro'ya kadar para cezası ya da ikisinden biri olarak düzenlenmiş bu suçların hapis cezası 27 Ocak 2017 yılında yapılan değişiklik ile beş yıla çıkarılmıştır (Le Service Public de la Diffusion du Droit, 2017).

İlgili yasanın 32. ve 33. maddeleri ise herhangi bir ırk, millet, etnisite, din, dil, cinsiyet, cinsel yönelim ya da engelliliğe sahip olması ya da olmaması temellerinde herhangi bir kişi ya da gruba karşı alenen karalama ve hakareti yasaklamaktadır. Karalamanın cezası bir yıla kadar hapis cezası ve 45,000 Avro'ya kadar para cezası ya da ikisinden biri ile düzenlenmektedir. Daha önce ise altı aya kadar hapis cezası ve 22,500 Avro'ya kadar para cezası ya da ikisinden biri olarak yasallaşan hakaretin cezası ise yine 27 Ocak 2017 yılında yapılan değişiklik ile karalamanın cezasına eş tutulmuştur (Le Service Public de la Diffusion du Droit, 2017).

Fransa 1972 yılında Pleven Akti ile yayımladığı ırkçılık karşıtı yasa ile ırk, uyruk, etnisite ve din zeminlerine dayalı olarak kışkırtıcı, tehdit edici ve hakaret edici söylemleri yasadışı olarak düzenlemiştir. Fransa, soykırım inkârı yasasını Gayssot Yasası ile 1990'da kabul ederek soykırımı inkâr edici, önemini azaltıcı ve gerçekleşme sebebini meşrulaştırıcı söylemlerde bulunulmasını yasaklamıştır (Bleich, 2011: 920). Bununla birlikte Fransa'da göç ve entegrasyon konularının ulusal kimliği tehdit ettiği düşüncesiyle 2007'de Göç, Uyum, Ulusal Kimlik ve Dayanımlı Gelişme Bakanlığı kurulmuştur (Parlakıldız, 2011). Bakanlığın görevi ise hükümetin göç ve iltica politikalarını hazırlamanın yanı sıra, göçmen halkın Fransa toplumuna uyumunu amaçlayan ulusal kimlik ve dayanışma politikasını hazırlama ve uygulama olarak tanımlanmıştır (Valluy, 2008: 8). 2009'da Sarkozy tarafından Fransız ulusal kimliğinin tartışmaya açılması ile bu tartışma için bir internet sitesi kurulmuştur (www.debatidentationale.fr). "Sizin için Fransız olmak nedir?" sorusunun tartışıldığı sitedeki bazı yorumlar şu şekildedir (Hürriyet: 2009, 7 Aralık; Akgönül: 2009, 8 Kasım):

"Fransız olmak, beyaz olmak demektir. O kadar!", "Fransız olmak, ateşe verilmesin diye arabayı kapalı otoparka bırakmaktır.", "Kimse yabancıların

ülkeyi işgal etmesini istemedi. Göçmenler kendi yaşam tarzlarını bize dayatıyor.”, “Geri dönüşü yok, artık Afrika sömürgesi olduk. Eskiden tam tersiydi.”, “Unutmayın, Charles de Gaulle hepimizin ortak kahramanı. O ne diyor? Siyah Fransız, kahverengi Fransız, sarı Fransız... Bu çeşitlilik Fransa'nın her ırka açık olduğunu gösteriyor. Ama onlar hep küçük bir azınlık olarak kalmalılar.”, “Ben bir göçmenim ve lanet milli marşınızı maçlarda yuhalama hakkım var.”, “Burada yorum yapan ırkçılar; dikkat edin, adreslerinizi bulduk, hepinizi yakacağız.”, “Yasalara uymaktır.”, “Fransızlıkla gurur duymak.”, “Başörtüsü takmamak, sokakta koyun kesmemektir.”, “İnsan haklarına saygılı olmak.”, “Fransızlık değerlerimizdir.”, “Bayrağa saygıdır.”

Fransız kimliğinin devlet tarafından belirlenen normlar ve etnik temelli kimlikle sınırlandırılması tehlikesi (Van Eeckhout, 2010) üzerine tepki çeken Bakanlık 2010 yılında lağvedilmiştir. Nefret söyleminin suç sayılması, Fransa'da bu tip söylemin önüne geçememektedir. Ülke aynı zamanda nefret söylemine ve suçuna ilişkin sahip olduğu düzenlemelerin ifade özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesi ile zaman zaman Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin önüne çıkabilmektedir.

Bu durumun bir örneğini 24 Haziran 2003 tarihli *Garaudy – Fransa Davası* teşkil etmektedir. “Modern İsrail'in Kurucu Mitleri” kitabının yazarı Roger Garaudy, Yahudi Soykırımı'nın doğasını, soykırımı uğrayan Yahudi sayısını, gaz odalarının varlığını ve Nuremberg Mahkemesi'nin meşruiyetini sorgulaması sebebi ile insanlığa karşı suçları reddettiği ve ırkçı nefreti teşvik ettiği gerekçeleri ile Fransa tarafından suçlu bulunmuştur. Garaudy, ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesi ile AİHM'e başvurmuştur. Başvurusu Mahkeme tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Mahkeme insanlığa karşı suçların reddinin ırksal hakaretin en ciddi şekillerinden biri olduğunu ve AİHS'nin temel değerleri ile bağdaşmadığını belirterek hakların kötüye kullanılması sebebi ile ifade özgürlüğüne istinad edilemeyeceği hükmüne varmıştır (ECHR,2015: 5).

18 Mayıs 2004 tarihinde görülen *Seurot – Fransa Davası*'nın konusunu ise ırkçılık, yabancı ve özelde Müslüman karşıtlığı oluşturmuştur. Bir ortaokulda tarih ve coğrafya öğretmeni olan Seurot, okul gazetesinde yayımlanan bir makalesinde “Fransa'nın Kuzey Afrika'dan gelen Müslüman orduları tarafından istila edilmesi” (McGonagle, 2012: 461)

sözleri ile şiddet içerikli ve saldırgan bir şekilde ırkçı söylemlere yer verdiği ve söylemlerinin nefreti teşvik edici olduğu sebepleri ile işten çıkarılmıştır. AİHM'de Fransa'ya karşı açılan davada Mahkeme, Avrupa Konseyi'nin önemli görevlerinden biri olan demokratik vatandaşlık eğitiminin ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı mücadelede hayati öneme sahip olduğunu ve bu hususta öğretmenlere sorumluluklar düştüğünü belirtmiştir. Böylelikle ilgili davadaki öğretmenin ırkçı söylemlerinin sorumluluklarına ters düştüğü gerekçesi ile işten çıkarılmasının aşırıya kaçan bir önlem olmadığını belirtmiştir (Peace Palace Library:2004).

AİHM'in Fransa lehine karar verdiği diğer bir dava olan *Leroy - Fransa Davası*'nda ise (2 Ekim 2008) ise Dünya Ticaret Merkezi'ne yönelik terör saldırılarını karikatürize eden Leroy'un, karikatüründe "Hepimiz hayalini kurduk... Hamas yaptı." ifadesini kullanmasını konu almıştır. Fransa tarafından terörü tasvip etmekten para cezasına çarptırılan Leroy, ifade özgürlüğünün ihlali gerekçesi ile AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, Leroy'un şiddeti yücelttiği, 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlere manevi destek verdiği, binlerce sivilin şiddete maruz kalmasını onaylar şekilde yorum yaptığı ve mağdurların onurunu alçalttığı gerekçeleri ile ifade özgürlüğü ihlalinin olmadığına hüküm vermiştir (ECHR, 2013: 3).

4. FRANSA'DA NEFRET SÖYLEMİ VE SUÇUNUN TEMALARI: İRKÇILIK, YAHUDİ KARŞITLIĞI, YABANCI DÜŞMANLIĞI VE HOMOFOBİ

Fransa, nefret söylemi ve nefret suçu ile mücadele kapsamında var olan yasaları güçlendirme yoluna gitmenin dışında, düzenli olarak İçişleri Bakanlığı aracılığı ile bu söylem ve suça ilişkin veri toplamaktadır. Bakanlık, nefret söylemi ve suçuna konu olan eylemleri ve tehditleri ırkçılık, Yahudi karşıtlığı (antisemitizm) ve yabancı düşmanlığı (zenofobi) altında toplamaktadır. Bakanlık tarafından sağlanan verilere göre 2000 yılında rapor edilen ırkçı, antisemitik ve zenofobik eylemlerin sayısı 250'nin altında kalmışken (Human Rights First, 2008: 56), 2015'te bu sayı 2034'e yükselerek 1992-2015 döneminin en üst seviyesine ulaşmıştır (CNCDH, 2016: 5). 2016 yılında ise oldukça kayda değer bir düşüş yaşanmış ve ırkçı, antisemitik ve zenofobik karaktere sahip 1125 eylem olduğu kaydedilmiştir (CNCDH, 2017: 11).

Müslümanlara yönelik nefret içerikli tehdit ve eylemlerin bilgisini özel olarak toplamayan Fransa resmi kanalları, bu tip tehdit ve eylemleri ırkçılık ve yabancı düşmanlığı temaları altında gruplandırmaktadır. Ancak; resmi istatistiklere göre, ırkçı nefret söylemine ve suçlarına en çok maruz kalan kişilerin çoğunluğunun Kuzey Afrika kökenli Müslümanların olması, Müslümanlara yönelik bir karşıtlığın olduğunu özellikle gözler önüne sermektedir (Human Rights First, 2008: 67).

İrkçilik ve yabancı düşmanlığı temalı söylemin çarpıcı bir örneğini, Fransız Guyanası doğumlu Adalet Bakanı Christiane Taubira'yı bir maymuna benzeten Milliyetçi Cephe (Front National) mensubu ve yerel seçimlerde Rethel adayı Anne-Sophie Leclere'in bir fotomontaj ile "Bu fotoğraf her şeyi söylüyor. Sonunda onu hükümette görmektense, bir ağaçta asılı olarak görmeyi tercih ederim." sözlerinde bulmak mümkündür. Siyasiler tarafından üretilen nefret söyleminin halk üzerindeki etkisini göstermesi açısından ise, kısa bir süre sonra Nantes'ta gerçekleşen olay çarpıcıdır. Eşcinsel evliliğine karşı bir protesto esnasında genç bir vatandaş Bakan Taubira'ya bir muz fırlatarak "Maymun için işte bir muz" ifadesini kullanmıştır (Zakowski: 2013, 25 Kasım).

İrkçi söylemlerin bir diğer yaygın hedefi AB genelinde de nefret söylemine maruz kalan Romanlardır. 2013 yılı Temmuz ayında Romanların yaşadığı bir yerleşim merkezine giden Cholet Belediye Başkan Yardımcısı Gilles Bourdouleix "Belki de Hitler bu insanlardan yeterince öldürmedi" (Zakowski: 2013, 25 Kasım) sözleri ile nefret söyleminin ayrımcılık, kin, nefret ve şiddeti yüceltici doğasını gözler önüne sermektedir.

AB'de en fazla Yahudi nüfusa sahip ülke olan Fransa'da Yahudi düşmanlığı son yıllarda artış göstermektedir. AB Temel Haklar Ajansı tarafından 2012 yılında internet üzerinden Belçika, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Letonya, Romanya, İsveç ve Birleşik Krallık'ta yürütülen bir araştırmada, antisemitizmin AB genelinde ciddi bir sorun olduğunu söyleyen Yahudilerin oranı %66 iken, Fransa'da ciddi bir sorun olduğunu dile getiren Yahudilerin oranı %85'tir. İnternet, medya, sokak ve birçok kamu alanı Yahudi düşmanlığının ifade edildiği başlıca alanlar olarak gösterilmektedir (FRA, 2013: 15-23).

Nitekim, 2014 yılında rapor edilmiş nefret kaynaklı olayların yüzdesine bakıldığında; bu olayların %51'inin Yahudi karşıtlığını temel aldığı tespit edilmiştir (SPCJ, 2014: 17). 2014 yılından 2015 yılına Yahudi karşıtlığını temel alan nefret kaynaklı

olayların iki katına çıktığı Fransa'da, Yahudi karşıtı görüş ve söylemlerin çoğunlukla siyasi yelpazenin aşırı sağ ve aşırı sol iki ucunda kümelendiği görülmektedir (Human Rights First, 2016: 8).

Yahudi karşıtlığının çarpıcı bir örneği; ilk olarak 2005 yılında bir sahne şovunda Yahudi karşıtlığı ile tanınan komedyen Dieudonne M'bala tarafından yapılan "quenelle" hareketidir. Nazi selamı vermenin suç olduğu Fransa'da quenelle orijinal Nazi selamının birebir aynısı olmadığı için suç teşkil etmemektedir. Özellikle internet üzerinden kolaylıkla yaygınlaşan bu hareket iki askerin bir sinagogun önünde bu işaretle poz vermesi ile hareketin Yahudi karşıtlığı ile özdeşleşmesine yönelik iddiaları kuvvetlendirmiştir. Fransız futbolcu Nicolas Anelka'nın bir maç sonrası quenelle hareketini yapması ırkçılık tartışmalarını alevlendirerek hareketin ceza kapsamına alınmasını gündeme getirmiştir (Evrensel: 2014, 1 Ocak). Son yıllarda ırkçı söylemleri sebebi ile cezaya çarptırılan ve quenelle hareketinin özdeşleştiği M'bala'nın Yahudi bir gazeteci hakkında "Patrick Cohen'i dinlediğim zaman, diyorum ki kendime, şu gaz odaları... Keşke..." sözlerinden sonra gösterileri mahkeme kararı ile yasaklanmıştır (Le Huffington Post: 2015, 19 Mart).

Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar da Yahudi karşıtlığına konu olmaktadır. Özellikle Twitter üzerinden #unbonjuif (iyi Yahudi) etiketi altında "İyi Yahudi ölü Yahudi'dir" tweetleri ile yayılan nefret söylemi Fransız Yahudi Öğrenciler Birliği tarafından Twitter'a nefret söylemine izin vermesi sebebi ile dava açılması sonucu Fransız yetkililerin dikkatini çekmiştir. Fransa'nın talebi üzerine Twitter nefret söyleminde bulunan kullanıcıların hesap bilgilerini Fransız hükümetine vermiştir (RT: 2013, 13 Temmuz).

11 Eylül terör saldırılarının ardından İslam dinini korku ve şiddetle özdeşleştirme ABD'de olduğu gibi Avrupa'da da yayılmıştır. Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Fransa'da, 2015 yılında gerçekleşen terör saldırıları, bazı siyasiler ve medyanın da desteğiyle Müslümanların şiddet yanlısı ve tehlike arz eden kişiler olduğu algısını artırmıştır. 2015 yılında Müslümanlara yönelik nefret suçu 2014 yılına göre üç kat artarak 429'a yükselmiştir (CNCDH, 2016: 6).

2001 yılından itibaren Müslümanlara karşı artan nefret söylemleri medyada da oldukça yer bulmuştur. Örneğin, yazar Michel Houellebecq Lire dergisine "En saçma din

İslam dinidir. Kur'an'ı okuduğunuzda çöküyorsunuz.” sözleri ile 1881 yasaının 24.maddesi uyarınca soruşturulmaya tâbi tutulmuştur. Çeşitli medya kuruluşları ve yazarlar tarafından ifade özgürlüğünü korumak adına Houillebeq desteklenmiş ve yazar söylemlerinin kışkırtıcı olduğu ancak nefret yaymayı amaçlamadığı gerekçesi ile serbest bırakılmıştır (Gönenç, 2006: 58).

Medya figürlerinden Brigitte Bardot, “Buraya gelip ülkemizi mahvediyorlar. Kendi yaşam tarzlarını bize empoze ediyorlar.” ve “Müslümanlar, adam kestikleri gibi koyun kesiyorlar.” sözleri ile Müslümanları aşağıladığı ve halkı kin ve nefrete teşvik ettiği için çeşitli yıllardapara cezası almıştır (MRAP: 2007, 2 Mart). Milliyetçi Cephe Başkanı Marine Le Pen Müslümanların sokaklarda dua edip namaz kılmasını “silahsız işgal” olarak tanımlamıştır (Zakowski: 2013, 25 Kasım). İslamofobi, Müslüman göçmenlere yönelik ırkçı söylem ve eylemlerin artışına katkı sağlamaktadır. Örneğin göçmenlerin yerleşim ve bütünleşme sorunlarıyla bağlantılı bir konuda Le Pen “Fransa’da göçmenlerin sayısı 5 milyon değil 25 milyon olduğu gün, onların başa geçeceğini” ileri sürmüş, İslamiyet’i Fransız kimliğini yok edecek bir unsurmuş gibi hedef göstermiştir (ECHR, 2015: 11).

Fransa’da aynı cinsiyete sahip kişilerin de farklı cinsiyete sahip kişiler gibi aralarında resmi nikâh olmaksızın birlikte yaşamalarını düzenleyen “Medeni Dayanışma Sözleşmesi” (Pacte civil de solidarité) 1999 yılında kabul edilmiştir. 2013 yılında ise “Herkes Evlilik” Yasası ile eşcinsel evlilik yasal ilan edilmiştir. Fransa’da eşcinsellerin toplumda gittikçe görünür hale gelmesinin, homofobik davranışları artırıcı bir etki doğurduğunu söylemek mümkündür. Nitekim eşcinsel evliliğin yasal hale gelmesinden sonra 2014 yılında homofobik davranışların sayısında %78’lik bir artış görülmüştür (McPartland, 2014: 13 Mayıs).

Fransa’da eşcinsel hakları karşıtı grubun başında eşcinselliği geleneksel toplumsal ve dini değerlere karşıt olarak değerlendiren Katolik Kilisesi ve merkez sağ parti UMP (Union pour un mouvement populaire) gelmektedir. Bu grup eşcinsellik karşıtı söylem ve gösterilerinde aşırı muhafazakâr orta sınıf, ana akım dini kurumlar ve yeni faşist gruplar ile birleşebilmektedir (BBC News, 2013: 18 Mayıs; Baruch, 2013). Bu grubun lideri konumuna gelen Komedyen Frigide Barjot’nun 18 yaşında öldürülen eşcinsel hakları yanlısı üniversite öğrencisi Clément Méric’in “Fransa eşcinsel evliliği yasal hale

getirmeseydi, Méric'in sağcı dazlaklar tarafından vahşice öldürülmeyeceğini" söylemesi, eşcinsellere yönelik şiddeti meşrulaştırıcı niteliktedir (Le Huffington Post: 2013, 6 Haziran). Benzer bir şekilde Katolik piskopos André Vingt-Trois "eşcinsel evlilik yasasını çıkardığı için hükümetin kaçınılmaz olarak eşcinsellere yönelik şiddete yol açıcı bir ortam yarattığını" söyleyerek eşcinsellere yönelik artan nefreti meşrulaştırıcı bir yorumda bulunmuştur (La Croix: 2013, 16 Nisan).

Eşcinsellere yönelik nefret söyleminin arttığı alanlardan biri de sosyal medyadır. Fransız SOS Homophobie Derneği'nin topladığı verilere göre 2012'de internet üzerinden paylaşılan homofobik söylemlerin sayısı 656 iken, 2013 yılında 1723'e ulaşmıştır (McPartland: 2014, 13 Mayıs). Özellikle Twitter üzerinden #LesGaysDoiventDispaîratreCar (Eşcinseller ölmeli/yok olmalı çünkü) ve #BrulonsLesGaysSurDu (Haydi geyleleri yakalım) etiketleri (ICARE: 2013, 12 Ağustos) ile yayılan nefret söylemleri şiddeti teşvik edici niteliktedir. 2013'te tanık olunan homofobik eylem ve davranışların sayısı 1994-2015 arası dönemin en üst seviyesine çıkarak 3517'yi bulmuştur. 2012-2013 yılları arasında gerçekleşen %78'lik artışın sebebi ise 2013 yılında çıkarılan Herkese Evlilik yasası ile ilgili yaşanan sıcak tartışma ve gösterilere bağlanmaktadır (ECRI, 2016: 33). Homofobik eylem ve davranışların sayısı 2015'te 1318'e düşmüş, ancak özelde geylelere yönelik olaylar artış göstermiştir (SOS Homophobie, 2016: 30).

SONUÇ

Nefret suçunun öncülü olarak değerlendirilebilecek nefret söylemi, ayrımcı dilin en belirgin örneğidir. Nefret, aidiyet hissedilen kimliğin bir parçası haline gelebilmektedir. Böylelikle, insanların "kendi"lerini ve "öteki"ni, bu söylem etrafında ifade etmeye başlaması söz konusu olmaktadır. Nefret söylemi, ifade özgürlüğünün sınırları olup olmaması gerekliliği tartışmasıyla çakışmaktadır. Nefret söyleminin ifade özgürlüğünden faydalanıp faydalanmaması gerektiği tartışması, devletlerin ifade özgürlüğünün koruma alanına karşı aldıkları tavra göre nefret söylemini bir suç olarak değerlendirmeleri ya da değerlendirmemelerine göre şekillenmektedir.

Fransa’da nefret söyleminin, suçunun ve tehdidinin yöneldiği başlıca hedef gruplar zaman içerisinde değişse de, bu gruplara yönelik nefret söylemi, suçu ve tehdidinin sürekliliği dikkat çekicidir. Fransa’da siyasilerin kamusal alanda nefret söylemi üretmelerinin yanı sıra, bu söylem medyada, sokak eylemlerinde ve sosyal paylaşım ağlarında oldukça görünür bir hal almıştır. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı bağlamında nefret söylemine ve suçuna en çok maruz kalan grup Müslümanlar ve özellikle Müslüman göçmenler olmaktadır. Irkın ve dinin terör tehdidi ile özdeşleştirilmesi ile Müslümanlara karşı artan nefret söylemi yaşamın her alanında hissedilir olmaktadır. Yahudi karşıtlığının Avrupa geneline göre çok daha yüksek olduğu Fransa’da Yahudiler, başta sosyal medya ve kamusal alan olmak üzere nefret söyleminin ayrımcı dili ile karşı karşıya kalmaktadır. Eşcinsel evliliğin yasal hale gelmesi ile Fransız toplumunda ve siyasetinde artan eşcinsel karşıtlığı söylem nefrete dönüşerek eşcinsellere yönelik şiddeti artırmıştır.

Fransa’da nefret suçları yasası; ırk, etnisite, din, dil, cinsiyet, cinsel yönelim ya da engellilik temellerinde toplumda görünmez olamayan birçok gruba karşı kışkırtıcı, tehdit edici ve hakaret edici söylemleri yasadışı kabul eden ileri sayılabilecek bir yasadır. Ancak, nefret söyleminin bir suç olarak sayılması ile nefret söylemi üretilmesinin ve nefret suçunun işlenmesinin önüne geçilememektedir. Nefret söylemi ile mücadelede bu tip söylemin suç olarak tanımlanması ve karşılığında düzenlenen cezaların artırılması caydırıcılık için yeterli olmamakta, Fransız kimliği tartışmasının da gösterdiği gibi ayrımcı bir dilin aşılması ve içerici bir dil için toplumsal dönüşümün önemi ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

AKGÖNÜL, Samim. “Ulusal kimlik tartışması”, Radikal, 8 Kasım 2009, İnternet Adresi: <http://www.radikal.com.tr/radikal2/ulusal-kimlik-tartismasi-963268/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2017).

ALĞAN, Cengiz. “Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl 10 Örnek”, iç. Ayşe ÇAVDAR ve Aylin B. YILDIRIM (Ed.), Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 76-84.

BARUCH, Marc Oliver. “Gay Marriage and the Limits of French Liberalism”, Dissent Magazine, 2013, İnternet Adresi: <https://www.dissentmagazine.org/article/gay-marriage-and-the-limits-of-french-liberalism>, (Erişim Tarihi: 04.05.2017).

BBC NEWS. “France gay marriage: Hollande signs bill into law”, 8 Mayıs 2013, İnternet Adresi: <http://www.bbc.com/news/world-europe-22579093>, (Erişim Tarihi: 17.03.2017).

BELAVUSAU, Uladzislau. “Fighting Hate Speech Through EU Law”, Amsterdam Law Forum, Cilt: 4, Sayı: 1, 2012, ss. 20-35.

BLEICH, Erik. “The Rise of Hate Speech and Hate Crime Laws in Liberal Democracies”, Journal of Ethnic and Migration Studies, Cilt: 37, Sayı: 6, 2011, ss. 917-934.

BOYLE, Kevin. “Nefret Söyleminin Kontrolü: Uluslararası Standartlar Türkiye’den Neler İstiyor?”, iç. Ayşe ÇAVDAR ve Aylin B. YILDIRIM (Ed.), Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 63-70.

CHAKRABORTI, Neil ve GROLAND, Jon. Hate Crime: Impact, Causes and Responses, Sage Publications, Yeni Delhi, 2009.

CNCDH (Commission Nationale Consultative Des Droites De L’Homme). “Rapport sur la lutte contre le racisme, l’antisémitisme et la xénophobie – Année 2015”, 2016, ss. 1-24, İnternet Adresi: http://www.cncdh.fr/sites/default/files/les_essentiels_-_rapport_racisme_2015_page_a_page.pdf, (Erişim Tarihi: 31.12.2016).

CNCDH (Commission Nationale Consultative Des Droites De L’Homme). “Rapport 2016 sur la lutte contre le racisme, l’antisémitisme et la xénophobie”, 2017, ss. 1-399, İnternet Adresi: http://www.cncdh.fr/sites/default/files/cncdh_rapport_2016_bat.pdf, (Erişim Tarihi: 31.03.2017).

COE (Council of Europe Committee of Ministers). “Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on ‘Hate Speech’”, 30 Ekim 1997, İnternet Adresi: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017).

ÇAYIR, Kenan. “Ayrımcılığın Sosyolojisi ve Türkiye Toplumunu”, iç. Ayşe ÇAVDAR ve Aylın B. YILDIRIM (Ed.), Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 45-54.

ÇELİK, Elif. “Nefret Söylemi, İfade Özgürlüğünün Neresinde?”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2013, ss. 205-240.

ECHR (European Court of Human Rights). “Factsheet – Hate Speech”, Mart 2013, ss. 1-15, İnternet Adresi: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf, (Erişim Tarihi: 18.04.2017).

ECHR (European Court of Human Rights).“Nefret Söylemi”, Haziran 2015, İnternet Adresi: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_TUR.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2017).

ECRI (European Commission against Racism and Intolerance). “ECRI Report on France”, 1 Mart 2016, ss. 1-50, İnternet Adresi: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/France/FRA-CbC-V-2016-001-ENG.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.05.2017).

EVRENSEL. “Gündem Quenelle”, 1 Ocak 2014, İnternet Adresi: https://www.evrensel.net/haber/75383/gundem-quenelle.html#.U3pVg_1_tyn, (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

FRA (European Union Agency For Fundamental Rights). “Discrimination and Hate Crime Against Jews in EU Member States: Experiences and Perceptions of Antisemitism”, Kasım 2013, İnternet Adresi: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/discrimination-and-hate-crime-against-jews-eu-member-states-experiences-and>, (Erişim Tarihi: 01.03.2017).

FRA (European Union Agency For Fundamental Rights). “Incitement in Media Content and Political Discourse in EU Member States”, Kasım 2016, ss. 1-20, İnternet Adresi: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-47/fra_media_and_incitement_paper_19752.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2017).

GÖNENÇ, Özgür. “Fransa’da Basın Hukuku”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, 2006, ss.51-59.

HUDSON, David L. Jr. Hate Crimes, Chelsea House Publishers, New York, 2009.

HUMAN RIGHTS FIRST. “2008 Hate Crime Survey”, 2008, ss. 1-180, İnternet Adresi: <http://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/FD-081103-hate-crime-survey-2008.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.01.2017).

HUMAN RIGHTS FIRST. “Breaking the Cycle of Violence –Countering Antisemitism and Extremism in France”, Ocak 2016, ss. 1-31, İnternet Adresi: <http://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/HRF-Breaking-the-Cycle-final.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.01.2017).

HÜRRİYET. “Milli kimlik Fransa’yı böldü”, 7 Aralık 2009, İnternet Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/milli-kimlik-fransa-yi-boldu-13128107>, (Erişim Tarihi: 07.04.2017).

ICARE (Internet Centre Anti Racism Europe). “Twitter slammed over ‘#GaysMustDie’ hashtag (France)”, 12 Ağustos 2013, İnternet Adresi: <http://www.icare.to/articleHC.php?id=48276&lang=en>, (Erişim Tarihi: 17.03.2016).

LA CROIX. “Discours d’ouverture du cardinal Vingt-Trois de l’Assemblée plénière des évêques de France”, 16 Nisan 2013, İnternet Adresi: <http://www.la-croix.com/Religion/Actualite/Discours-d-ouverture-du-cardinal-Vingt-Trois-de-l-Assemblee-pleniere-des-vevques-de-France-2013-04-16-945214>, (Erişim Tarihi: 10.04.2017).

LE HUFFINGTON POST. “La mort de Clément Méric soulève les cendres de la Manif pour tous: Frigide Barjot porte plainte contre Pierre Bergé”, 6 Haziran 2013, İnternet Adresi: http://www.huffingtonpost.fr/2013/06/06/mort-clement-meric-pierre-berge-manif-pour-tous_n_3394442.html, (Erişim Tarihi: 23.03.2017).

LE HUFFINGTON POST. “Dieudonné/PatrickCohen: le polémiste condamné à 22.500 euros d'amende pour propos antisémites”, 19 Mart 2015, İnternet Adresi: http://www.huffingtonpost.fr/2015/03/19/dieudonne-patrick-cohen-condamne-amende-propos-antisemites_n_6901362.html, (Erişim Tarihi: 11.05.2017).

LE SERVICE PUBLIC DE LA DIFFUSION DU DROIT. “Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse”, 2017, İnternet Adresi:

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070722>, (Erişim Tarihi: 11.05.2017).

LIBRARY OF CONGRESS. “Matthew Shepard Hate Crimes Prevention Act”, 2009, İnternet Adresi: <https://www.congress.gov/bill/111th-congress/senate-bill/909/text>, (Erişim Tarihi: 03.04.2017).

MASON, Gail. “Violence Prevention Today No. 2 Violence Against Lesbians and Gay Men”, Australia Institute of Criminology, 1993, İnternet Adresi: http://www.aic.gov.au/media_library/archive/vpt/vpt2.pdf, (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

MCPARTLAND, Ben. “France sees 78 percent rise in homophobic acts”, The Local, 13 Mayıs 2014, İnternet Adresi: <https://www.thelocal.fr/20140513/homophobia-gay-france-attacks-rise>, (Erişim Tarihi: 08.04.2017).

MRAP. “Racisme Anti-Musulman: Brigitte Bardot Recidive”, 2 Mart 2007, İnternet Adresi: <http://ancien.mrap.fr/contre-le-racisme-sous-toutes-ses-formes/racisme-anti-musulman-brigitte-bardot-recidive>, (Erişim Tarihi: 13.04.2017).

OSCE ODIHR (Organization for Security and Cooperation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights). “Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives”, 15 Eylül 2005, ss. 1-158, İnternet Adresi: <http://www.osce.org/odihr/16405?download=true>, (Erişim Tarihi: 15.04.2017).

OSCE ODIHR (Organization for Security and Cooperation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights). “Hate Crime Laws: A Practical Guide”, 2009, ss. 1-67, İnternet Adresi: <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true>, (Erişim Tarihi: 18.04.2017).

PARLAKYILDIZ, Ayşim. “Fransa: Ulusal Kimlik Bakanlığı ve Kimlik Tartışmaları”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 24 Ocak 2011, İnternet Adresi: <http://www.bilgesam.org/incele/759/fransa--ulusal-kimlik-bakanligi-ve-kimlik-tartismalari/#.WRArEvnyiUm>, (Erişim Tarihi: 03.02.2017).

PEACE PALACE LIBRARY. “Information Note No. 64 on the case law of the Court”, Mayıs 2004, İnternet Adresi: https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/IN_64.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2017).

RT. “Twitter hands over confidential data of anti-Semitic users to French authorities”, 13 Temmuz 2013, İnternet Adresi: <https://www.rt.com/news/twitter-france-hate-speech-020/>, (Erişim Tarihi: 15.02.2017).

SOS HOMOPHOBIE. “Rapport sur l’homophobie 2016 – 20 ans”, 2016, ss. 1-184, İnternet Adresi: https://www.sos-homophobie.org/sites/default/files/rapport_annuel_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 15.02.2017).

SOSYAL DEĞİŞİM DERNEĞİ. Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek, Sosyal Değişim Derneği Yayınları, 2010.

SOUTHWARK COUNCIL. “Hate Crime Strategy 2011 to 2015”, ss. 1-20, İnternet Adresi: http://www.2.southwark.gov.uk/downloads/download/4338/hate_crime_strategy_2011-2015, (Erişim Tarihi: 21.04.2017).

SPCJ (Service de Protection de la Communauté Juive). 2014 Report on Antisemitism in France, 2014, ss. 1-60, İnternet Adresi: <http://www.antisemitisme.fr/dl/2014-EN.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.02.2017).

STREISSGUTH, Tom. Hate Crimes (Library in a Book), Facts On File, Inc. An Imprint of Infobase Publishing, New York, 2003.

TOMSEN, Stephen. “Hate Crimes and Masculinity: New Crimes New Responses and Some Familiar Patterns”, 4th National Outlook Symposium on Crime in Australia, 21-22 Haziran 2001, Australian Institute of Criminology, Canberra, ss. 1-11, İnternet Adresi: http://aic.gov.au/media_library/conferences/outlook4/tomsen.pdf, (Erişim Tarihi: 02.03.2017).

VALLUY, Jérôme. “Quelles sont les origines du ministère de l’Identité nationale et de l’Immigration ?”, Cultures&Conflits, Cilt: 69, 2008, ss. 7-18.

VAN DIJK, Teun A. “Söylem ve İktidar”, iç. Ayşe ÇAVDAR ve Aylin B. YILDIRIM (Ed.), Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 9-44.

VAN EECKHOUT, Laetitia. “L’appel contre le ministère de l’identité nationale s’étend”, Le Monde, 11 Ocak 2010, İnternet Adresi:

http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/01/11/l-appel-contre-le-ministere-de-l-identite-nationale-s-etend_1290082_823448.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2017).

WEBER, Anne. Nefret Söylemi El Kitabı, Çev.: Metin ÇULHAOĞLU, Avrupa Konseyi Yayınları, Strazburg, 2009.

ZAKOWSKI, Lise Carratala Michal. “Hate speech is not free speech?”, 4liberty, 25 Kasım 2013, İnternet Adresi: <http://4liberty.eu/hate-speech-is-not-free-speech/>, (Erişim Tarihi. 12.04.2017).